

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

12

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΡΟΪΔΗΣ
Η ΠΑΠΙΣΣΑ
ΙΩΑΝΝΑ

N

DIGITAL

πεζογραφία

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ

«Η Ιωάννα, κατά την μαρτυρίαν πάντων των ιστορικών, υπήρξε, κατ' αρχάς τουλάχιστον, καλός πάπας, φυλάττουσα των προκατόχων της τας παραδόσεις και ακαμάτως υφαίνουσα το δογματικόν εκείνο δίκτυον, το προωρισμένον ν' αποκρύπτῃ τον ουρανόν εις τα ὄμματα των ευσεβῶν χριστιανῶν».

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης, στην *Πάπισσα Ιωάννα* (1866), αφηγείται την ιστορία της Ιωάννας η οποία κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις δεισιδαιμονίες, την τυπολατρία, τη μυστικοπάθεια των κληρικών αλλά και του λαού και να αναρριχηθεί στον παπικό θρόνο, μετά το θάνατο του Λέοντα Δ', χωρίς ωστόσο να καταφέρει ταυτόχρονα να επιβληθεί στη φιληδονία και στα ερωτικά της πάθη.

Ο Ροΐδης γράφει ένα μυθιστόρημα για τα ήθη της μεσαιωνικής Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Στην πραγματικότητα, όμως, η σατιρική του πένα διακωμωδεί και ασκεί ανηλεή κριτική στην κοινωνία, στην Εκκλησία, στην πολιτική, καθώς και στη στομφώδη λογοτεχνία της εποχής του. Το έργο -αν και κρίθηκε σκανδαλώδες και προξένησε τον αφορισμό του Ροΐδη από την Ιερά Σύνοδο, με την κατηγορία ότι «γέμει πάσης ασεβείας, κακοδοξίας και αισχροτήτος»- γνώρισε μεγάλη επιτυχία, μεταφράστηκε σε πολλές ξένες γλώσσες και συγκαταλέγεται ασφαλώς μεταξύ των αριστουργημάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου το 1836. Οι γονείς του (Δημήτριος Ροΐδης και Αιμιλία Ροδοκανάκη) ήταν από πλούσιες και αριστοκρατικές εμπορικές οικογένειες της Χίου, οι οποίες εγκατέλειψαν το νησί μετά την καταστροφή του 1822. Το 1841 και έως το 1849, εγκαταστάθηκαν οικογενειακώς στη Γένοβα όπου ο πατέρας του διορίστηκε, αρχικά, διευθυντής μεγάλου εμπορικού οίκου και, στη συνέχεια, επίτιμος πρόξενος της Ελλάδας. Το 1849, ο Ροΐδης επέστρεψε στη Σύρο για να φοιτήσει στο περίφημο ελληνοαμερικανικό λύκειο του Χ. Ευαγγελίδη· μαζί με τον συμμαθητή του Δημήτριο Βικέλα, εξέδωσε το χειρόγραφο περιοδικό *Μέλισσα*. Το

1855 πήγε για θεραπεία της βαρηκοΐας του -που έμελλε να τον ταλαιπωρήσει σε όλη του τη ζωή- στο Βερολίνο, όπου και παρακολούθησε μαθήματα φιλολογίας και φιλοσοφίας. Ακολούθως, στράφηκε στο εμπόριο και από το 1857 έως το 1862 έζησε στη Ρουμανία, όπου η οικογένειά του είχε εμπορικές επιχειρήσεις. Το ίδιο διάστημα, επισκεπτόταν την Αθήνα, όπου και δημοσίευε πολιτικά και φιλολογικά άρθρα σε αθηναϊκά έντυπα. Το 1860 εξέδωσε την τετράτομη μετάφραση του έργου *Οδοιπορικό* του Chateaubriand· στον πρόλογο της έκδοσης αξιολογούσε την καθαρεύουσα ως τεχνητή γλώσσα και τη δημοτική ως ανεπαρκή για τη λογοτεχνία. Το 1862 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και, έκτοτε, αφοσιώθηκε στη συγγραφή. Το χειμώνα του επόμενου χρόνου, πέθανε ο πατέρας του και την οικογενειακή επιχείρηση στη Ρουμανία την ανέλαβε ο αδελφός του Νικόλαος. Το 1866 εξέδωσε την *Πάπισσα Ιωάννα*, έργο το οποίο, παρά επιτυχία του, προξένησε τον αφορισμό του Ροΐδη από την Ιερά Σύνοδο. Τα επόμενα χρόνια ασχολήθηκε επίσης με τη δημοσιογραφία: υπήρξε συντάκτης των εντύπων: *Indépendance Hellénique*, *Times*, *Journal de Débats* και, το 1870, διευθυντής της γαλλόφωνης εφημερίδας *La Grèce*. Το 1873, με τα «Λαυρεωτικά», έχασε την περιουσία του. Από το 1875 ο Ροΐδης παρενέβη στην πολιτική ζωή του καιρού του με τα δημοφιλή σατιρικά άρθρα που δημοσίευε στη σατιρική πολιτική εφημερίδα *Ασμοδαίος* με το ψευδώνυμο «Θεοτούμπης». Στη δεκαετία 1880-1890 ανέλαβε τη σύνταξη πολιτικών επιθεωρήσεων στην εφημερίδα-όργανο του Χαρίλαου Τρικούπη, *Ωρα*. Από το 1880 έως το 1903 υπήρξε έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης, θέση που έχανε όποτε σχημάτιζε κυβέρνηση ο Δηλιγιάννης, ενώ την διατηρούσε στα διαστήματα πρωθυπουργίας του Τρικούπη. Το 1884 αυτοκτόνησε ο αδερφός του Νικόλαος, ύστερα από την οικονομική του καταστροφή. Από το 1885, ο Ροΐδης έστρεψε το ενδιαφέρον του προς το γλωσσικό ζήτημα, ενώ το 1893 εξέδωσε τη σχετική μελέτη του *Τα είδωλα*. Στην ιστορία της νεοελληνικής κριτικής σημαντική θέση κατέχει η διαμάχη του με τον Άγγελο Βλάχο, με αφορμή την εισήγησή του στον ποιητικό διαγωνισμό του «Παρνασσού» το 1877, όπου αποκήρυξε όλα τα έργα που είχαν υποβληθεί και διατύπωσε την άποψη ότι η ποιητική παραγωγή στην Ελλάδα ήταν ανύπαρκτη· επί της ουσίας εισηγήθηκε την ανάγκη αναπροσανατολισμού της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ο Ροΐδης επίσης ήταν από τους εισηγητές στην Ελλάδα συγγραφέων όπως ο Πόου, ο Ντοστογιέφσκι και ο Μπωντλαίρ. Πέθανε στην Αθήνα, το 1904.

Η σειρά «Αριστουργήματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» περιλαμβάνει έργα σημαντικών συγγραφέων που ξεχώρισαν κατά τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού· πρόκειται, δηλαδή, για αντιπροσωπευτικά έργα της παλαιότερης πεζογραφίας μας. Οι συγγραφείς τους, οι οποίοι εκφράστηκαν σε μια απλή για την εποχή τους γλώσσα, ανήκουν στις λογοτεχνικές γενιές που εμφάνισαν το έργο τους από το 1830 έως το 1880 (Α΄ Αθηναϊκή Σχολή) και από το 1880 και μετά (Γενιά του '80).

Τα κείμενα επιλέχθηκε να τυπωθούν μονοτονικά, προκειμένου να είναι η εικόνα τους φιλική προς τον σημερινό αναγνώστη.

Η παρούσα έκδοση της Πάπισσας Ιωάννας του Εμμανουήλ Ροΐδη αποτελεί αναπαραγωγή –σε μονοτονικό– της πρώτης έκδοσης του βιβλίου, το 1866. Για να αποφευχθεί η σύγχυση όμοιων λέξεων, τονίζονται ορισμένες μονοσύλλαβες λέξεις, όπως, π.χ., τα αριθμητικά «έν», «είς», «έξ», ενώ μένουν άτονες οι αντίστοιχες προθέσεις· τονίζεται η αιτιατική του πληθυντικού αριθμού του αρσενικού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «ούς», για να διαφοροποιηθεί από το ουσιαστικό «ους» (=αυτί)· τονίζεται το αρνητικό μόριο «ού», ενώ μένει άτονη η γενική του ενικού αριθμού του αρσενικού και του ουδέτερου γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «ου»· τονίζεται η αιτιατική του πληθυντικού αριθμού του θηλυκού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «άς», για να διαφοροποιηθεί από το προτρειπτικό «ας»· τονίζεται η ονομαστική του ενικού αριθμού των ερωτηματικών αντωνυμιών «τίς» και «τί», ενώ μένουν άτονες, αντίστοιχα, οι αναφορικές αντωνυμίες «τις» και «τι»· τονίζεται η αιτιατική του ενικού αριθμού του αρσενικού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «όν», για να διαφοροποιηθεί από το ουδέτερο γένος της μετοχής ενεστώτα του ρήματος «ειμί», «ον»· κ.ο.κ.

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

12

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

**Η ΠΑΠΙΣΣΑ
ΙΩΑΝΝΑ**

πεζογραφία

Επιμέλεια έκδοσης: *Ελένη Κεχαγιόγλου*

Καλλιτεχνική διεύθυνση: *Γιάννης Καρλόπουλος*

Γραφιστική επιμέλεια: *Εύη Καλογεροπούλου*

Σελιδοποίηση: *Βασίλης Γεωργίου*

Διόρθωση: *Χρήστος Γιαμαρέλλος*

Στο εξώφυλλο: *Φιλολογικαί αναμνήσεις του Στέφ. Στεφάνου:*

«Ο Ροΐδης», εφημ. «Αθηναϊκά Νέα», 8.2.1936, σελ. 3

[Πηγή: Τμήμα Ψηφιοποίησης και Φωτογραφικό Αρχείο / ΔΟΛ]

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Εμμανουήλ Ροΐδης, *Η Πάπισσα Ιωάννα,*

Τύπ. Ιωάν. Κασσανδρέως και Σίας. Εν Αθήναις 1866.

ISBN: 978-960-503-252-4

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. ipad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Αλέξη Ζήρα	8
Προλεγόμενα	21
Εισαγωγή	48
Μέρος Α'	118
Μέρος Β'	159
Μέρος Γ'	225
Μέρος Δ'	316

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Πάπισσα Ιωάννα

και η ριζοσπαστική κριτική

του Εμμανουήλ Ροΐδη

Η συζήτηση που εδώ και μερικά χρόνια έχει ξεκινήσει και η οποία προφανή της στόχο έχει το «ξαναδιάβασμα» της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας –αν και πιο ουσιαστικός της στόχος είναι η αλλαγή της εικόνας που έχουμε ως συλλογικό σώμα για τη γέννηση και τη σύνθεση του Έθνους– έχει δείξει ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο οι σημερινοί νέοι ιστορικοί να συμφωνήσουν σε μια βάση συζήτησης ως προς τους όρους και τις προϋποθέσεις που διαμόρφωσαν την ελλαδική κοινωνία και τις κυρίαρχες κατά καιρούς ιδεολογίες της. Και αν η σύγκλιση των απόψεων, σε ορισμένα τουλάχιστον πρωταρχικής σημασίας σημεία, είναι δύσκολη σήμερα, πολύ πιο δύσκολη ήταν πριν από εκατόν πενήντα χρόνια, στα μέσα του 19ου αιώνα, τότε που οι έρευνες

ήταν υποτυπώδεις και οι θεωρίες ερμηνείας της Ιστορίας εξαιρετικά ρευστές, καθώς είτε συνδέονταν άμεσα είτε υποκινούνταν ευθέως από τις πολιτικές βλέψεις, τις ζώνες επιρροής και τις συγκυριακές συμμαχίες των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης.

Πάντως, το 1862, με την πτώση και την έξωση του Όθωνα, το πολιτικό και ιδεολογικό τοπίο του κρατιδίου της Ελλάδας ήταν εξαιρετικά συγκεχυμένο, αφού τα κινήματα που είχαν οδηγήσει στην ανατροπή της βασιλείας δεν επιδίωξαν ακολούθως να αλλάξουν τις δομές της καθεστηκυίας τάξης. Οι κοσμοθεωρητικοί άξονες που καθόρισαν εξαρχής τη θεσμική φυσιογνωμία του νεαρού κράτους – η αδιάσπαστη εθνική ενότητα αρχαίου και νέου Ελληνισμού, αλλά και το ομοούσιο της εκκλησιαστικής και της κρατικής εξουσίας – ουσιαστικά στηρίχθηκαν και από τις δύο αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις της εποχής: τις οικογένειες αφενός των αγωνιστών, αφετέρου των Φαναριωτών – όσο κι αν φαινομενικά επηρεάζονταν από διαφορετικά διεθνή κέντρα της ευρωπαϊκής διπλωματίας. Με την πάροδο των ετών, οι ιδεολογικοί αυτοί άξονες αποτέλεσαν τη συστηματική βάση πάνω στην οποία διαμορφώθηκαν και αναπτύχθηκαν οι εν πολλοίς αναχρονιστικές αρχές της παιδείας, καθώς και οι κυρίαρχες αντιλήψεις για

την κοινωνική, την πολιτισμική και, κατ' επέκταση, τη λογοτεχνική και την πνευματική ταυτότητα της νέας Ελλάδας.

Ωστόσο, κατά τη συγκεκριμένη πολιτικά περίοδο αυτή υπήρξαν και περιπτώσεις πολιτικών, λογίων και συγγραφέων που θέλησαν να αντιτάξουν στις ήδη παγιωμένες καθεστωτικές ιδέες έναν αντιρρητικό λόγο, στηλιτεύοντας με τη σάτιρα ή με τη σαφή τους καταγγελία νοσηρά φαινόμενα της ελληνικής πραγματικότητας τα οποία εν μέρει οφείλονταν στην εξ αρχής αναχρονιστική πολιτειακή της δομή. Τέτοιος, αδέσμευτος λόγιος ήταν και ο Εμμανουήλ Ροΐδης (Ερμούπολη Σύρου, 1836 – Αθήνα, 1904), άνθρωπος με πολλές αντιφάσεις που οι περιπέτειες του βίου του επηρέασαν τον τρόπο σκέψης του, αλλά και συγγραφέας με οξύτατη αίσθηση του κοινωνικά ορθού και του ηθικά δίκαιου. Σφοδρότατα επικριτικός σε ό,τι θεωρούσε πως στρεβλώνει και παραποιεί την «αντικειμενική» εκτίμηση των γεγονότων, ήρθε σε απευθείας σύγκρουση όχι μόνο με τον υπανάπτυκτο χαρακτήρα των δημόσιων ηθών, τα οποία εξακολουθούσαν να ανακαλούν την οθωμανική κυριαρχία, αλλά και με τα ήθη ή τα συμφέροντα της αστικής τάξης, παρόλο που προερχόταν από αυτήν. Επίσης, αντιμετώπισε επανειλημμένως με

σαρκασμό και περιφρόνηση τόσο τους Έλληνες επιχειρηματίες, εντόπιους και της διασποράς, εξαιτίας της ληστροικής δράσης τους στις οικονομικές κρίσεις, όπως του 1870, όσο και τη βαρβαρότητα του τραπεζικού και του χρηματιστηριακού κεφαλαίου.

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης ανήκε γενεαλογικά σε παλιές εύπορες οικογένειες της Χίου. Ο έμπορος πατέρας του εγκαταστάθηκε το 1841 με την οικογένειά του στη Γένοβα, αλλά λίγο αργότερα, το 1849, έστειλε τον γιο του στην Ερμούπολη για να σπουδάσει στο φημισμένο σε όλη τη Μεσόγειο Λύκειο Ευαγγελίδη. Εκεί φάνηκε και η αγάπη του για τα γράμματα, καθώς με τον συμμαθητή του Δημήτριο Βικέλα δημιούργησαν μια χειρόγραφη εφημερίδα, τη Μέλισσα, με άρθρα, σχόλια, χρονογραφήματα, καθώς επίσης με μεταφράσεις και πρωτότυπη λογοτεχνική ύλη. Τελειώνοντας το λύκειο πήγε στη Γερμανία, όπως συνήθως οι γόννοι των εύπορων ελληνικών οικογενειών της εποχής, και άρχισε να παρακολουθεί μαθήματα φιλοσοφίας και φιλολογίας στο Βερολίνο, αλλά τα διέκοψε λόγω της βαρβαρότητας από την οποία υπέφερε ήδη από παιδί. Έτσι, πήγε στη Βράιλα της Ρουμανίας, όπου η οικογένεια των Ροδοκανάκηδων, της μητέρας του, είχε τις επιχειρήσεις της. Εκεί έμεινε κατά διαστήματα έως το 1859, οπότε

αποφάσισε τελικά να εγκαταλείψει τη σταδιοδρομία του εμπόρου, ενώ μετά τον αιφνίδιο θάνατο του πατέρα του (1861) εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα για να ασχοληθεί με τη δημοσιογραφία. Πράγματι, τον ίδιο εκείνο χρόνο άρχισε να γράφει στην εφημερίδα Αυγή· τον προηγούμενο χρόνο, το 1860, είχε δημοσιεύσει τη μετάφραση του τετράτομου έργου Σατωβριάνδου Οδοιπορικών. Από Παρισίων εις Ιεροσόλυμα και από Ιεροσολύμων εις Παρισίους, με εισαγωγή όπου διακρίνονταν οι νεανικές ρομαντικές καταβολές του αλλά και η βούληση του κοινωνικού αναμορφωτή που μετέπειτα θα δει την ελλαδική πραγματικότητα με τη ματιά του Ευρωπαίου λογίου.

Ακολούθησε ένα διάστημα δεκατεσσάρων ετών κατά το οποίο ωρίμασε το πολιτικό και κοινωνικό του αισθητήριο, ένα διάστημα με συχνά ταξίδια στη Γερμανία, στη Γαλλία και στην Ιταλία, με συνεχή παρακολούθηση των επιστημονικών ανακαλύψεων και των αντίστοιχων θεωρητικών ζυμώσεων, και με στροφή του Ροΐδη προς τον πραγματισμό. Η στροφή του αυτή αναγνωρίζεται τόσο σε χρονογραφήματα και άρθρα του στις γαλλόφωνες εφημερίδες La Grèce και L'Indépendance Hellenique, όσο και στην Πάπισσα Ιωάννα (1866), ένα από τα εμβληματικά έργα της

νεοελληνικής γραμματείας. Διόλου τυχαία, στο βιβλίο του αυτό η οξεία κριτική των πολιτικών και των εκκλησιαστικών θεσμών, όπως και η παρωδία των ηθών, εντόπιων αλλά και της Ευρώπης, έχουν ένα νόημα διαχρονικό, καθώς με τις αλλεπάλληλες παρομοιώσεις τα περιστατικά του 9ου αιώνα συγγενεύουν με ανάλογα του 19ου αιώνα. Μάλιστα, ο ίδιος ο Ροΐδης δεν έκρινε την Πάπισσα Ιωάννα ως μυθιστόρημα ή ως κάποιο άλλο λογοτεχνικό είδος, αφού ο υπότιτλός του, «Μεσαιωνική μελέτη», δηλώνει με σαφήνεια μάλλον ότι πρόκειται για υβριδικό αφήγημα, δοκιμιακού χαρακτήρα, με φιλοσοφικές, ιστοριογραφικές, θρησκευολογικές αναφορές. Μια εξιστόρηση που εν μέρει είναι και αλληγορική, αφού εστιάζεται σε συμβάντα άλλων εποχών, προκειμένου να είναι πιο ελεύθερη και καταλυτική η σάτιρά της για τα σύγχρονα.

Ένα από τα γεγονότα που καθόρισαν τη ζωή όσο και τη διοθεωρία του Ροΐδη είναι η χρηματιστηριακή κρίση της Λαυρεωτικής, το 1873, όπου έχασε πολύ μεγάλο μέρος της περιουσίας του. Από τότε ο καταγγελτικός λόγος του έγινε οξύτερος, λαμβάνοντας τη μορφή της κατά μέτωπον επίθεσης εναντίον των πάντων, ενώ στην εφημερίδα του Ασμοδαίος, την οποία έδγαλε ευθύς αμέσως, το 1875, εμφανίζεται υπέρμαχος των

φιλελεύθερων, αστικών ιδεών του Χαρίλαου Τρικούπη, κατά της ανεξέλεγκτης κερδοφορίας των τραπεζιτών και των εμπόρων, της κομματικής διαφθοράς και της πολιτικής αδιαφάνειας. Ταυτόχρονα (1877), με τις δύο εξαιρετικές μελέτες του, Περί συγχρόνου εν Ελλάδι κριτικής και Περί συγχρόνου ελληνικής ποιήσεως, παρεμβαίνει δραστικά στην καθαυτό φιλολογική ζωή της Αθήνας: θεωρεί παρωχημένα τα ιδεαλιστικά κριτήρια αξιολόγησης του πανίσχυρου τότε παράγοντα της πνευματικής ζωής Άγγελου Βλάχου, στηλιτεύει ως αναχρονιστικό το μονίμως ηρωολατρικό πνεύμα των διαγωνισμών ποίησης που πραγματοποιούνταν υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου και, κατά προέκταση, καυτηριάζει την έλλειψη επαφής της ελληνικής λογοτεχνίας, της αισθητικής αλλά και της παιδείας με τα όσα συντελούνται στα αντίστοιχα πεδία των ευρωπαϊκών χωρών. Ο πραγματισμός του όμως σημειώνεται και στην παρέμβασή του ως προς το γλωσσικό ζήτημα, με τις Γλωσσικές παρατηρήσεις του το 1885, δηλαδή πριν από Το Ταξίδι μου (1888) του Γιάννη Ψυχάρη. Στα Είδωλα (1893) συγκέντρωσε τις βασικές του απόψεις για τη διαμάχη καθαρεύουσας-δημοτικής, υπερασπίστηκε σαφώς τη δεύτερη, αλλά ανέπτυξε και τη θέση του ότι η γλώσσα πρέπει να αφεθεί ελεύθερη στη

διαμόρφωσή της, θέση που αφενός εξηγεί την επιμονή του να γράφει διά βίου σε μια μορφή περίτεχνης καθαρεύουσας και αφετέρου μας οδηγεί στην υπόθεση ότι η πολυετής διαμάχη, με τις ακρότητες και τους εκατέρωθεν δογματισμούς της, συνετέλεσε μάλλον στη μείωση του συνολικού πλούτου της ελληνικής γλώσσας.

Το 1880 ο Ροΐδης διορίστηκε από τον Χαρίλαο Τρικούπη έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης, θέση την οποία έκτοτε άλλοτε κατείχε και άλλοτε όχι, ανάλογα με τις κομματικές εναλλαγές στην τότε πολιτική ζωή. Από το 1876-1877, με την ίδρυση των περιοδικών Εστία και Παρνασσός, είχε αρχίσει να μεταφράζει συστηματικά, κυρίως για λόγους διορισμού – ορισμένα ωστόσο από τα έργα της ξένης λογοτεχνίας, όπως του Έντγκαρ Άλλαν Πόε, του Φρειδερίκου Σίλλερ, μα και του Φιόντορ Ντοστογιέφσκι (το Έγκλημα και Τιμωρία του οποίου προλόγισε, σε απόδοση Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη) τον επηρέασαν, τόσο θεματολογικά όσο και από την άποψη της τεχνικής, στα δικά του σύντομα πεζά, τα οποία δεν πρόλαβε να συγκεντρώσει ενόσω ζούσε.

Το βασικό στοιχείο για το οποίο ξεχωρίζουν τα πεζά του Ροΐδη, ανεξάρτητα από την έκτασή τους, είναι η γλωσσική τους τέχνη, το ιδιαίζον και μοναδικό ύφος

τους, οι λεπτοδουλεμένες φράσεις, η απαράμιλλη ικανότητά του να δημιουργεί μεγάλες ενότητες, με εκτεταμένες και διαρκείς παρεκβάσεις, οι οποίες όμως δεν λειτουργούν διαλυτικά αλλά, αντίθετα, κρατούν αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Και τούτο, λόγω της εύφορης διάθεσης που προκαλείται από τα ενίοτε δηλητηριώδη βέλη της σάτιράς του, αλλά και τους αστραπιαίους εύστοχους συνειρμούς και τη χάρη με την οποία κινείται εν γένει ο λόγος του. Ακόμη και σε μια περίοδο όπως των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα, όπου η καθαρεύουσα έχει φτάσει στο ανώτερο σημείο της εκλέπτυνσής της, η ειρωνική αφηγηματική τέχνη του Ροΐδη κατορθώνει και την οδηγεί σε ένα επίπεδο γνωσιακής και γλωσσικής πληρότητας το οποίο δύσκολα μπορούμε να πούμε ότι προσέγγισε κάποιος άλλος, σύγχρονος με εκείνον συγγραφέας.

Ρεαλιστής, φανατικός θιασώτης της αληθοφανούς και τεκμηριωμένης αφήγησης, έγκαιρα πληροφορημένος αλλά και σε βάθος γνώστης των μεγάλων επιστημονικών ανακαλύψεων της εποχής του, των τολμηρών θεωριών του Δαρβίνου αλλά και της ψυχολογίας που τότε έκανε τα πρώτα της βήματα, ο Ροΐδης πίστευε πως η παρατήρηση, όπως και η εμπειρία, το δίκιο, έχουν τη δύναμη να εγγράφονται στη μνήμη του ανθρώπου με

φωτογραφικό σχεδόν τρόπο, προσφέροντας έτσι στους συγγραφείς του πεζού λόγου τη δυνατότητα να περιγράψουν ένα γεγονός που είδαν άλλοτε με εκείνη την πρώτη φρεσκάδα και αληθειακή αμεσότητα. Αρκετά από τα έργα που διάβασε στον καιρό του και τα οποία τον εντυπωσίασαν, του χρησίμευσαν ως οδηγοί. Λόγου χάριν, ο τρόπος με τον οποίο ανέπτυξε στα πεζά του σκέψεις και καταστάσεις πολλές φορές έμοιαζε να ακολουθεί τη μαθηματική λογική του Πόε στον Χρυσό Σκαραβαίο ή την τεχνική αποκάλυψης του μυστηρίου που ενεργοποίησε ο Ντοστογιέφσκι στο Έγκλημα και Τιμωρία. Η πρόμη αποδέσμευσή του από κάθε υπερβατική ερμηνεία τον έκανε να εμπιστεύεται τις δυνατότητες του ανθρώπινου νου. Γι' αυτό και ήταν στέρηση η πεποίθησή του ότι η έμπνευση δεν χρειάζεται ιδιαίτερα τη βοήθεια της φαντασίας για να μπει σε κίνηση και να δημιουργήσει. Θεωρούσε «αντικειμενική», δηλαδή αυταπόδεικτη αλήθεια, το περιεχόμενο των ιστορικών χρονικών, των μαρτυριών, των ημερολογίων, των αυτοβιογραφιών. Με άλλα λόγια, όπως και οι περισσότεροι οπαδοί του θετικισμού και θιασώτες του ορθού λόγου, υιοθετούσε ως απτό και φανερό ό,τι ήταν λογικό.

Η Πάπισσα Ιωάννα κατά ένα μεγάλο μέρος στηρίζεται σε θρύλους και παραδόσεις που έχουν περάσει σε

ανάλογα χρονικά πολλών λογοτεχνιών της Ευρώπης. Όπως στις μελέτες του έτσι και εδώ, σε μια «μεσαιωνική μελέτη» όπως ο ίδιος την προσδιόρισε –υπαινισσόμενος ίσως τη σχετική ορολογία του Μπαλζάκ και τις δικές του, μυθιστορηματικές «μελέτες ηθών»–, ο Ροΐδης θεώρησε ότι με τις άφθονες ιστοριογραφικές πληροφορίες που έδινε, δημιούργησε μια αφήγηση με βάσεις αληθινές, «γειώνοντας» έτσι το θρύλο στην πραγματικότητα. Για να επαυξήσει αυτή την αίσθηση αληθοφάνειας έκανε τον ίδιο τον εαυτό του μέρος της αφηγηματικής πραγματικότητας, κάτι που αντιλαμβάνομαστε με πολλούς τρόπους· με το να παρεμβαίνει και να δημιουργεί γέφυρες στον αναγνώστη, συνδέοντας τον μακρινό 9ο με το 19ο αιώνα, ή, απλούστερα, με το να αποτείνεται άμεσα στον ίδιο τον αναγνώστη τού δημιουργεί την εντύπωση πως μέσω του συγγραφέα έχει την τύχη να αγγίζει σχεδόν τα γεγονότα. Με αυτό τον προσφυή τρόπο ο Ροΐδης θέλησε να δείξει ότι ορισμένα φαινόμενα ισχύουν διαχρονικά, και η μεσαιωνική νοοτροπία του κλήρου, δυτικού και ανατολικού, θα παραμένει σκοταδιστική όσο παραμένει μεσαιωνική και η δομή των εκκλησιαστικών θεσμών. Με μια έννοια, άλλωστε, η ιστορία της Ιωάννας είναι μια ιστορία του διχασμού ανάμεσα στο ανθρώπινο σώμα και στους

επιβαλλόμενους ηθικούς κανόνες της Εκκλησίας, και ο Ροΐδης, ως λάτρης του Βολταίρου και θιασώτης των ιδεών του Διαφωτισμού, πίστευε ότι μία από τις βασικές αρχές του τελευταίου ήταν και ο συνδυασμός της φυσικής ελευθερίας του ανθρώπου με την αυτογνωσία του.

Ο μύθος της Ιωάννας, που κατάφερε, εκμεταλλευόμενη τις δεισιδαιμονίες, την ευπιστία, την τυπολατρία και τη μυστικοπάθεια των κληρικών αλλά και του λαού, να αναρριχηθεί στον παπικό θρόνο μετά το θάνατο του Λέοντα Δ', χωρίς ωστόσο να καταφέρει να κυριαρχήσει στη φιληδονία και στα ερωτικά της πάθη, δίνει την ευκαιρία στον συγγραφέα να υπονομεύσει, διακωμωδώντας τις, μια σειρά από «ακλόνητες» βεβαιότητες της εποχής του: την ιερότητα των πολιτικών και των θρησκευτικών κανόνων, την ανθρώπινη ανοησία, την εξιδανικευμένη από τους Αθηναίους ποιητές και πεζογράφους στομφώδη και γεμάτη απίθανες υπερβολές λογοτεχνία της εποχής. Εν κατακλείδι, αν θέλουμε να κυριολεκτήσουμε, στις βασικές προθέσεις του ο Εμμανουήλ Ροΐδης ήταν ένας από τους ελάχιστους αναμορφωτές της σύγχρονης πολιτισμικής μας ταυτότητας.

Αλέξης Ζήρας

Η ΠΑΠΙΣΣΑ
ΙΩΑΝΝΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

*«Οι ελέγχοντες βελτίους φανούνται·
επ' αυτούς ήξει ευλογία»
(Συλλογ. Παροιμ. ΚΔ', 25)*

Τοις εντευξομένοις

Ο Ηρόδοτος έκρινε καλόν να εκθέση εν αρχή της ιστορίας του τα αίτια, άτινα παρεκίνησαν αυτόν να διηγηθή τα τρόπαια του Μιλτιάδου και τους «τραγικούς» έρωτας των εν Αιγύπτω γυναικών. Το καλόν τούτο παράδειγμα του πατρός της Ιστορίας έσπευσαν να μιμηθήσι και οι έπειτα ιστορικοί, ο Θουκυδίδης, ο Τάκιτος, ο Άγιος Λουκάς, ο Γίβδων και ο Γυζώτος· ώστε πάσαι αι ιστορίαί άρχονται στερεοτύπως διά της δικαιολογίας του ιστορικού, ως τα επικά ποιήματα διά επικλήσεως της Μούσης. Εις τον ιστορικόν τούτον κανόνα υποτασσόμενος σπεύδω και εγώ να εκθέσω, ίνα μη κατηγορηθώ ως ιδιότροπος τυμβωρύχος, τίνι τρόπω

έτυχε να ταράξω την ανάπαυσιν της από τοσούτων αιώνων κεκοιμημένης εν ειρήνη Παπίσσης Ιωάννας.

Το θρησκευτικόν αίσθημα ήκμαζεν ακόμη εν τη Δύσει (υπήρχον δηλαδή άνθρωποι τρώγοντες αστακούς την Παρασκευήν και ασπαζόμενοι των καλογήρων την ζώνην), ότε προ εικοσαετίας περίπου μετέβην νήπιος έτι εις Ιταλίαν. Πολλούς δε του έτους μήνας διατρίβων κατά την εκεί φιλάγραυλον συνήθειαν εις την εξοχήν και πολλάκις κατά τας μακράς του φθινοπώρου εσπέρας, ενώ είρπον οι κοχλίοι επί των γυμνωθέντων κλημάτων και εφύοντο υπό τας καστανέας οι αμανίται, παρακαθήμενος εις την πυράν των τρουγητών, παρ' ών άλλο δεν ήκουον ειμή μόνον θαύματα αγίων εικόνων, δραπετεύσεις βρυκολάκων εκ του τάφου και ψυχών εκ του καθαρτηρίου, είχον καταντήσει διά της αγροτικής εκείνης επιμειξίας οπωσούν δεισιδαίμων· τον δε Πάπαν, όν ήκουον ανοιγοκλείοντα την θύραν του Παραδείσου, φιλικώς συναναστρεφόμενον μετά του Αγίου Πνεύματος, το οποίον επέτα κατά πάσαν πρωίαν επί τον ώμον του, και προτείνοντα τους ιερούς πόδας του εις βασιλείς προς ασπασμόν, ενόμιζον τότε τεράστιον τι και μυθώδες ον ως αερόστατον μεταξύ ουρανού και γης μετέωρον.

Εἰς τοιαύτην ευρισκόμενῃ πνεύματος διάθεσιν, ἐν Γενοῦῃ κατοικῶν, ὅτε ἐξερράγη αἴφνης ἡ σύμπασαν κλονήσασα τὴν Ἰταλίαν ἐν ἔτει 1848 ἐπανάστασις. Οἱ ἱερεῖς καὶ ἡ θρησκεία συμπεριελήφθησαν, ὡς συμβαίνει κατὰ πάντα τοὺς ἐν τῇ Δύσει πολιτικούς σπαραγμούς, εἰς τὸ κατὰ τῶν βασιλέων καὶ τῆς τυραννίας ἀνάθεμα. Πνεῦμα πονηρὸν ἐπλανάτο ἀπὸ τινῶν ἤδη ἐτῶν ἐπὶ τῆς ατυχοῦς ταύτης χερσονήσου, δυσαρέσκειαν, ἀπείθειαν καὶ ἀσβεστον ἐλευθερίας δίψαν εἰς ὅλας τὰς καρδίας ἐμφυσῶν. Ἐτριζον οἱ θρόνοι ὡς ἔτοιμοι νὰ καταπέσωσιν, ἔτριζον δυνατώτερα τῶν βασιλέων οἱ οδόντες. Λέξεις δυσηχεῖς καὶ ἀσυνήθεις εἰς τὰ ἰταλικά ὄτα, «σύνταγμα», «ἐθνοφυλακὴ», «ἐλευθεροτυπία», «κοινοκτημοσύνη», ἀντήχουν πανταχόθεν ὡς ἐχιδνῶν συριγμοί, ἡ δὲ τυφλὴ πίστις, ἡ ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων εἰς τὴν πρὸς τοὺς τυφλοὺς συμπάθειαν καὶ περιποίησιν συνειθισμένη, ἀπελακτίζετο ἤδη ὡς οὐκ ἐπαίτης καὶ ἐντρομος ἐφευγεν εἰς τὰ ὄρη, ἀσυλον ζητούσα ὑπὸ τῶν χωρικῶν τὴν στέγην, καὶ ἐκείνων πολλάκις κλειστήν καὶ ἀπόρθητον εὐρίσκουσα τὴν θύραν. Ἀλλ' ἐνῶ ἐπλανάτο εἰς τὰ σκότη, ἀνάπαν δῆμα προσκόπτουσα, ἡ ἀθλία, οἱ ἐπ' αὐτῆς στηρίζοντες τὴν ἐξουσίαν βασιλεῖς ἐκινούντο· ἡ ἀποστάτις Γένοῦα ἐπολιορκεῖτο, αἱ

δόμβαι έθραυον των οικιών τας στέγας, οι δε δυστυχείς κάτοικοι, φοβούμενοι μη πάθωσιν όσα και αι στέγαι των, κατέφευγον εκεί όπου υπό γην φυλάσσονται τα ευθραυστότατα των σκευών, αι φιάλαι. Εις τοιαύτην οйнаποθήκην κατέφυγον και εγώ μεσούσης της νυκτός μετά των οικείων και γειτόνων, ελθόντων να ζητήσωσιν άσυλον υπό τας πτυχάς της ελληνικής σημαίας. Πλείονες ή πενήκοντα, άνδρες και γυναίκες, άρχοντες και ιχθυοπόλιδες, κόμισσαι και ανθρακείς συνωθούμεθα εν τω στενώ εκείνω τόπω μεταξύ φιαλών και σταμνίων, κρομμύων και ξηρών σύκων. Αι λαοκτόνοι σφαίραι του Βίκτωρος Εμμανουήλ, αποτυγχάνουσαι του τυραννικού σκοπού των, εκρήμνιζον απ' εναντίας της κοινωνικής ανισότητος τα παλαιά προπύργια, συσφίγγουσαι τους ωχρούς υπηκόους του εις δημοκρατικήν εν τρόμω αδελφότητα. Τάφου κατήφεια και σιγή επεκράτει εν αρχή εις την υπόγειον εκείνην συνέλευσιν. Αλλ' η οικία ήτο πενταώροφος και οι θόλοι της οйнаποθήκης στερεοί και εις τας σφαίρας απρόσιτοι ώστε τα πρόσωπα των περι έμέ, άτινα ήσαν πρότερον ωχροπράσινα ως το ναλίον των κύκλω φιαλών, ανελάμβανον βαθμηδόν ανθρωπινώτερον χρώμα. Αφόδως δε σχεδόν ηκούομεν τους επί γης απαισίους ήχους,

δέβαιοι όντες ότι ο υπεράνω ημών αιωρούμενος Θάνατος δεν ηδύνατο, όσω και αν έκυπτε, να φθάση τόσο χαμηλά. Απομακρυνομένου του κινδύνου, ελύοντο βαθμηδόν οι συνέχοντες τα ιταλικά στόματα γλωσσοδέται· η δε ηχώ του θόλου επανέλεγε λόγους ασυναρτήτους, υποσχέσεις κηρίων εις την Παρθένον, ανδρών αντεγκλήσεις, αγίων επικλήσεις και φρικώδεις κατά του *Bombardatore* αράς. Αλλά καθώς εις του Αριόστου τας μάχας, οπότεν δύο κλεινοί ήρωες έλθωσιν εις χείρας, ταπεινούσι τα όπλα και ίστανται εν σιωπή την πάλην θεωρούντες οι λοιποί μαχηταί, ούτω εσιώπησαν αλληπάλληλοι και οι εν τη οйнаποθήκη, ότε ο πολιός αβδάς του Αγίου Ματθαίου και ο γέρων συντάκτης της Γενουηνσίας εφημερίδος, αντικρύ καθήμενοι επί αντιμετώπων βαρελίων, ήρχισαν ερίζοντες περί ελευθερίας και βασιλέων, περί προόδου και παπωσύνης. Τα υπεράνω ημών διαδραματιζόμενα καθίστων την συζήτησιν εκείνην υπέρ πάσαν άλλην επίκαιρον, αμφότεροι δε οι αντίπαλοι ήσαν καλώς προαλειμμένοι εις τοιούτους αγώνας, οι δε ακροαταί περιεκύκλουν αυτούς ανοίγοντες τα στόματα και τα ώτα, ως οι Καρχηδόνιοι τον Αινείαν. Ο μεν δημοσιογράφος διετείνετο ότι όσα επάσχομεν δεινά προήρχοντο εκ της επιρροής

των ιερέων, ο δε αβδάς επέμενε θεωρών το περιρρέον ημάς αδελφικόν αίμα ως ιλαστήριον εις τον Ύψιστον θυσίαν. Εν τούτοις, η νυξ προουχώρει και η συζήτησις δεν εφείνετο εγγίζουσα εις το τέρμα. Αι γλώσσαι συνεστρέφοντο ευτράπελοι και οξείαι ως μονομάχων σπάθαι· εγώ δε, συνηθίσας βαθμηδόν εις τον γλωσσόκτυπον εκείνον, υπέκλυτον βαθμηδόν εις ακουσίαν νάρκωσιν, στηρίζων την δεκαετή κεφαλήν επί των γονάτων της γείτονός μου, ότε παράδοξα αίφνης ακούσματα εδίωξαν μακράν των βλεφάρων μου τον ύπνον. Ο οξύχολος εφημεριδογράφος, χάσας τέλος πάντων την υπομονήν διά το πείσμα του αβδά, όστις εις τα ευλογώτερα επιχειρήματα επέμενεν αποκρινόμενος διά καλογηρικών ρήσεων και αποσπασμάτων του Βονάλδου και Δεμαίτρον, μετέβαλε τακτικήν. Απελπισθείς ν' ανοίξη τους οφθαλμούς του καλού εκείνου χριστιανού, φοβουμένου το φως, ως αι νυκτερίδες τας ακτίνας του ηλίου, έπαυσε συζητών και επεχείρει ήδη να καταστήση τα είδωλα αυτού βδελυρά και γελοία εις τους παρεστώτας. Εκτυλίσσων της παπικής ιστορίας τα ρυπαρώτερα φύλλα και παν όνειδος και πάσαν κηλίδα εκείθεν συλλέγων κατέπτυνεν ως εχίδνης σίελον εις το πρόσωπον του πτωχού ιερέως. Παρέστησεν ημίν

Βενέδικτον τον Θ', Γρηγόριον τον Σ' και Σίλβεστρον τον Γ', συγχρόνους Πάπας, τρικέφαλον κέρβερον, αλλήλους αφορίζοντας και δι' αίματος πλημμυρίζοντας την Ιταλίαν· τον Ζαχαρίαν καταδικάζοντα εις τας φλόγας, τους γεωγράφους, οίτινες edίδασκον την ύπαρξιν αντιπόδων, διότι εν τω πλήθει της σοφίας του, ίνα υπάρχωσιν αντίποδες, έπρεπε και δύο ήλιοι και σελήνη διπλή να υπάρχη· τον Στέφανον Ζ', αισχρόν τυμβωρύχον, εκθάπτοντα τον νεκρόν του προκατόχου τού Φορμόσου, σύροντα το σαπρόν σώμα ενώπιον συνόδου και υποβάλλοντα αυτό εις γελοίαν και βδελυράν ανάκρισιν· Ιωάννην τον ΚΒ' κατατρίβοντα τον βίον εις αναζήτησιν της φιλοσοφικής λίθου, και τέλος ανευρίσκοντα αυτήν διά της συντάξεως πίνακος, εν ω εσημειούτο ακριδώς η τιμή της αφέσεως παντός αμαρτήματος, φόνου, διασμού ή άλλου· Ιούλιον τον Γ', νέον Καλλιγούλαν, αναγορεύοντα εν μέσω ποτηρίων και γυναικών τον πίθηκα αυτού καρδινάλιον, και Ιωάννην τον ΙΒ', απλούντα τους τάπητας της Αγίας Τραπέξης υπό τους πόδας της ερωμένης του, μεθύοντα μετ' αυτής εις τας κύλικας των μυστηρίων και τέλος δολοφονούμενον υπό του καταφθάσαντος συζύγου ή υπό του Διαβόλου, ως θέλουσιν οι χρονογράφοι· αλλά μεταξύ

Διαβόλου και ατιμασθέντος συζύγου υπάρχει κοινόν τι χαρακτηριστικόν. Τοιαύτα έλεγεν ο γέρων εν μέσω βαθείας σιγής, διακοπτομένης ενίοτε υπό εγγύτερον εκρηγνυμένης σφαίρας ή στέγης καταπιπτούσης. Οι μεν των ακροατών εποίουν το σημείον του σταυρού, άλλοι έφρασσον τα ώτα και αι γυναίκες έκρυπτον το πρόσωπον εις την ποδιάν· αλλά τί έγινε εγώ, ότε ο αδυσώπητος ρήτωρ, μη αρκούμενος εις των αρρένων παπών τα αίσχη, ήρχισε να διηγήται και της Παπίσσης Ιωάννας την ιστορίαν; Πάπα έρωτας και μητροότητα, και εν μέση αγορά τοκετόν!

Μετ' ού πολύ ανέτειλεν η ημέρα· αι εκπυρσοκροτήσεις ηραιώθησαν και εξέλιπον βαθμηδόν. Η απόρθητος Γένουα εσυνθηκολόγει μετά τριήμερον πολιορκίαν, παραδίδουσα εις τους όνυχας του «τυράννου», ως εκάλουν τότε τον Βίκτωρα, τους αρχηγούς της επαναστάσεως, ήτις μετωνομάσθη «στάσις» την επιούσαν. Οι εις εθνοφύλακας μετημφιεσμένοι πραγματευταί, οι υψίφωνοι και βαρύτονοι του μελοδράματος, οι σπογγίσαντες το ψιμύθιον από της παρειάς των, ζωσθέντες μεσαιωνικά ξίφη και ψάλλοντες «Ελευθερία ή θάνατος» εις τας οδούς, οι φοιτηταί, οι καυχώμενοι ότι μόνα όπλα έχοντες τα νομικά ή ιατρικά διβλία των ήσαν ικανοί να

φυγαδέύσωσι τα στίφη του τυράννου, πάντες ούτοι εξηφανίσθησαν εις την πρώτην ακτίνα των βασιλικών λογχών, ως οι νυκτικόρακες, άμα ο ήλιος ανατείλη. Και αυταί δε αι Ιταλίδες, αι τοσαύτας κεντήσασαι σημαίας και συμπλέξασαι τριχρόους ταινίας, ενθυμούντο και πάλιν τα παραγγέλματα του πνευματικού των, και οσάκις αξιωματικός τις ησπάζετο αυτάς εν μέση αγορά, έστρεφον και την άλλην προς την ύβριν παρειάν.

Μετ' ολίγας δε ημέρας και ερυθραί σημαίαι και ελεύθεροι ύμνοι και αίμα των μαρτύρων και σφαίραι και ερείπια είχαν λησμονηθεί. Αλλά την Πάπισσαν εγώ δεν ηδυνάμην να λησμονήσω. Το παράδοξον της σκηνής, εν η ήκουσα περί αυτής, το αλλόκοτον του ρήτορος σχήμα, το υπόγειον, ο τρόμος, η επάνω σφαγή, πάντα ταύτα καθίστων την εικόνα εκείνην ανεξάλειπτον εν τη καρδιά μου, ως τα ίχνη του Σωτήρος εν τω βράχω της Ιουδαίας.

Πολλάκις έκτοτε με επεσκέφθη καθ' ύπνους η πένθιμος της Ιωάννας σκιά, θνησιγενές βρέφος κρατούσης εις τας αγκάλας· την δε ημέραν εξήτουν παντοιοτρόπως να μάθω τι περί της μοναδικής ταύτης ηρωίδος. Ηρώτων τους διδασκάλους, τους υπηρέτας, τον σκάπτοντα την αύλακα χωρικόν και τον επαιτούντά με οβολόν παχύν

Καπουκίνον· ολοκλήρους δε ώρας εδαπάνων παρά τοις διβλιοκαπήλοις οσφραινόμενος την κόνιν σκωληκοβρώτων τόμων, επί τη ελπίδι ν' ανεύρω της Παπίσσης μου τα ίχνη, άτινα όμως μετά τοσαύτης επιμελείας είχαν εξαλείψει οι ιερείς εν Ιταλία, ώστε μετά μακράν καταδίωξιν, αφ' ου πολλάκις ανέκραξα ως ο ψιπτακός του Καίσαρος «Tempus et labor oleunt», η περιέργειά μου, ουδέ ψιχίον ευρίσκουσα, απέθανε τέλος πάντων της πείνης.

Ολίγα μετά ταύτα έτη ευρισκόμην εν Βερολίνω ούτε της καπνοσύριγγος ούτε του ζύθου ούτε των δημοσίων χορών γνωρίζων ακόμη την χρήσιν, και ως εκ τούτου άεργος και μεμονωμένος εν μέσω των πολυασχόλων ξένων φοιτητών. Η πλήξις και η αργία είναι, ως πολλάκις έκτοτε παρατήρησα, τα κυριώτερα, ίνα μη είπω τα μόνα, του έρωτος ελατήρια, ικαναί ούσαι εν ελλείψει νέων και τ' αρχαία να αναζωογονήσωσι πάθη. Τοιούτόν τι συνέδη και εις της Παπίσσης Ιωάννας την ανάμνησιν.

Εορτάσιμόν τινα πρωίαν, καθ' ην ο ουρανός του Βερολίνου, θέλων, φαίνεται, να δικαιολογήση το κείμενον του Μωυσέως, ήνοιγε τους καταρράκτας του, καταφυγών εις την έρημον διβλιοθήκην και από αιθούσης εις άλλην περιφέρων τα χασμήματα και την ανίαν μου, ευρέθην αίφνης εις την άπέραντον στοάν,

ένθα τα θεολογικά τού μεσαιώνος διβλία περιτυλιγμένα εις παχύ στρώμα λευκού κονιορτού, ως νεκροί εις τα σάβανά των, κοιμώνται βαθύν και ανενόχλητον ύπνον. Η οσμή του τυρού ενθυμίζει την πατρίδα των εις τους Ελβετούς, η των αχύρων τον σταύλον εις τους όνους και η των ανθέων την φιλτάτην των εις τους εραστάς· παρ' εμοί δε του παλαιού χαρτίου η οσμή εξύπνιζεν αμέσως την ανάμνησιν της Παπίσσης.

«Ενταύθα», είπον, ατενίζων τον κονισσαλέον εκείνον σωρόν, «κείται του τοσοούτον απασχολήσαντός με αινίγματος η λύσις». Και λαβών παρά του διβλιοφύλακος την άδειαν ν' ανοίξω και πανίον ίνα σπογγίσω τας ευρωτιώσας εκείνας μεγαδίβλους, ήρχισα από τόμου εις τόμον και από φύλλου εις φύλλον αναζητών της ηρωίδος μου τα ίχνη. Τη βοηθεία δε της συλλογής των *Rerum Germanicarum*, των καταλόγων του Δουφρενίου και των διατριβών του Βαϋλου και Σπανχάιμ, ηδυνήθην εν διαστήματι ολίγων μηνών

Veterum volvens monumenta virorum,

να διέλθω και να συναθροίσω εις δύο παχέα τετράδια τα πλείστα τών όσα από οκτώ ήδη αιώνων εγράφησαν

προς υποστήριξιν ή εξόντωσιν του θήλεος Πάπα. Αλλά τοσαύτη ήτο τότε η περί τας τοιαύτας ερεύνας απειρία μου, ώστε ηναγκαζόμενη πολλάκις ν' αναγνώσω ολόκληρον κεφάλαιον ή και εις φύλλον τόμον πριν αναπαύσω την όρασιν επί του ζητουμένου χωρίου, διδασκόμενος ούτω ακουσίως πλείστας περιέργους λεπτομερείας περί της θρησκείας, των ηθών και εθίμων κατά τους σκοτεινούς εκείνους αιώνας.

Τοιαύτη είναι η βίβλος γενέσεως της Παπίσσης Ιωάννας, ην επί πέντε περίπου έτη αφήκα υπό τα πιεστήρια της φαντασίας μου, είτα δε,

venutomi inanzi

Un che di stampar libri lavora,

Dissi stampami questo alla malora¹.

Άμα αρξάμενος της συγγραφής ευθύς συνησθάνθην πόσον ξηρά και ατερπής ήθελεν είναι διά τους πλείστους η απλή ιστορική αφήγησις των κατά Ιωάννην, ης και αυτήν την ύπαρξιν αγνοούσιν οι πολλοί των αναγνωστών. Περιορίσας λοιπόν το μέρος τούτο του

1. Berni.

έργου εις την «Εισαγωγήν», κατέστησα το επίλοιπον του βιβλίου είδος τι διηγηματικής εγκυκλοπαιδείας του μέσου και ιδίως του ενάτου αιώνας.

Χάρις εις τους ποιητάς, τους συγγραφείς και τους καλλιτέχνας, πάσα από κτίσεως της σφαίρας μας εποχή και εκάστη επ' αυτής χώρα είναι μάλλον ή ήττον εις πάντας γνωστή. Έκαστος αιών και πας λαός κατέλιπον ημίν μνημείον εικονίζον τους τότε ανθρώπους, οι Εβραίοι την Γραφήν, οι Αιγύπτιοι τας Πυραμίδας και οι Έλληνες την Ιλιάδα. Από της Εύας, ης τους έρωτας έψαλαν ο Μωυσής και ο Μίλτων, μέχρι της Κυμοδοκείας, ης τον μαρτυρικόν στέφανον έπλεξεν ο Σατωβριάνδος, η άλυσις είναι σχεδόν αδιάκοπος. Εις ποίαν εποχήν δύναται ν' ανατρέξη ή εις ποίαν παραλίαν να προσοχθήση ο οδοιπόρος χωρίς ν' απαντήση πρόσωπα γνωστά και μειδιώντα, φίλους τείνοντας εις αυτόν την χείρα; Ραχήλ προσφέρουσαν ύδωρ εις τα διψώντα χείλη του ή Ναυσικάν οδηγούσαν αυτόν υπό φιλόξενον στέγην;

Αλλά καταβαίνοντες του Πηγάσου μας, πριν χάση τα πέταλά του, παρατηρούμεν ότι πας τις γνωρίζει τας γενειάδας των πατριαρχών, τους τρίβωνας των Ελλήνων φιλοσόφων, τας φάλαγγας των Μακεδόνων, τας

ξανθάς φενάκας των εταιρών της Ρώμης, τα ποικιλόστικτα δέρματα των αρκτών βαρβάρων, τα κομποσχοίνια των χριστιανών μαρτύρων και όσα άλλα περιέγραψαν οι ποιηταί και συγγραφείς, ούς παρεδόθη εν τω σχολείω ή ανέγνωσεν εν μεταφράσει. Πολύ δε γνωστότεροι είναι οι περί τα τέλη του μεσαιώνος αναφανέντες σιδηρόφρακτοι ήρωες και λευχείμονες ηρωίδες, οι Αμαδεΐς, οι Τριστάνοι, οι Λεοντοκάρδιοι, οι Τεμπλάριοι, οι Αβενσεράγοι, αι Υολάνδαι, αι Ερμινίαι και αι Αρμίδαι, ών τα σύμβολα, τας πανοπλίας, τους έρωτας και τα κατορθώματα πας τις γνωρίζει εκ των διβλίων του Ουαλτερσκότου, των στίχων του Βίκτωρος Ούγου, των συλλογών των μουσείων και των ασμάτων του Ροσσίνι και Μαγερδήρου.

Αλλ' από του έκτου μέχρι του ενδεκάτου αιώνος, από του τελευταίου Ρωμαίου αυτοκράτορος μέχρι του πρώτου ιππότου, τίνες οι επί του πλανήτου μας κατοικούντες; Τί έπραττον, τί έτρωγον, τί επέστευον και τί εφόρουν; Εις την ερώτησιν ταύτην δύναται ν' αποκριθή μόνον ο εξ επαγγέλματος ιστορικός, ο αναλαβών τον άχαριν κόπον να φυλλομετρήση τας απεράντους συλλογάς των μεσαιωνικών χρονογράφων, τα ευρωτιώντα συναξάρια, τας εις μέγα φύλλον δυσπέπτους

μωρολογίας των καλογήρων, τα συγγράμματα του Κασσιόδωρου, Καισαρίου, Αλκουίνου, Αγίου Αγοβάρδου, Ραβάνου του Μαύρου και μυρία άλλα βιβλία εις μόνους τους σοφούς και τους σκώληκας γνωστά, άτινα ονομάζει ο Μουρατόρης *sterili steppe della letteratura del medio eno*, ήτοι «αγόνους ερήμους της μεσοχρονίου φιλολογίας».

Εις τας ερήμους ταύτας έτυχε να πλανηθώ ακολουθών τα ίχνη της Ιωάννας. Καθώς δε ο περιηγητής ο επισκεπτόμενος απέχοντας και αβάτους τόπους φιλεί να λαμβάνη εξ εκάστου μνημείον τι των περιπλανήσεών του, φύλλον εκ του δένδρου τού σκιάζοντος την βρύσιν της ερήμου, όστρακον εκ παραλίας αγνώστου εις τους ναυσιπόρους ή άνθος θάλλον επί απατήτου κορυφής, ούτω καγώ εξ εκάστου τών εις αιωνίαν λήθην καταδικασθέντων εκείνων τόμων απέσπων ως ενθύμημα χωρίον τι περιγράφον έθιμα παρωχημένα, αλλοκότους δοξασίας, δημώδεις προλήψεις, λείψανα της ειδωλολατρίας και ει τι άλλο ανεύρισκον διαφυγόν την προσοχήν των νεωτέρων ιστορικών, οίτινες εις γενικάς θεωρίας καταγινόμενοι και εις ουδέν άλλο αποβλέποντες, ειμή πώς να δικαιολογήσωσι διά της ιστορίας τούς σκοπούς και τας τάσεις του κόμματος εις ο ανήκουσι,

διά τοιαύτας λεπτομερείας ούτε καιρόν έχουσιν ούτε τόπον.

Εκ των παρ' αυτάς τας βορβορώδεις τού μεσαιώνος πηγάς συλλεγέντων τούτων λιθαρίων συνήρμωσα, ή μάλλον επειράθην να συναρμόσω, μωσαικόν παριστών εικόνα οπωσούν πιστήν της ζοφώδους εκείνης εποχής, περί ης, καθ' όσον γνωρίζω, ουδέν ουδαμού εξεπονήθη ακόμη βιβλίον τοις πάσι προσιτόν και εν ταυτώ ευσυνειδήτως γεγραμμένον, καθιστών αυτήν πασίγνωστον και φαινήν ως αι Τύχαι του Τηλεμάχου την ηρωικήν Ελλάδα, οι Μάρτυρες την καταρρέουσαν Ρώμην και ο Ιβανόης την ιπποτικήν Αγγλίαν. Αμέσως δε συναισθανθείς πόσον αι δυνάμεις μου ήσαν προς τοιούτον έργον ανεπαρκείς και πόσον ηλαττούμην των τα τοιαύτα επιχειρησάντων, εφιλοτιμήθην να μη ελαττωθώ αυτών τουλάχιστον κατά την ιστορικήν ακρίβειαν.

Εκάστη εν τη Παπίσση Ιωάννα φράσις, πάσα σχεδόν λέξις, στηρίζεται επί τη μαρτυρία συγχρόνου συγγραφέως. Τα καλογηρικά ανέκδοτα ελήφθησαν εκ των χρονικών των τότε μοναστηρίων, τα θαύματα εκ των μεσαιωνικών συναξαρίων, η περιγραφή των τελετών εκ των επιστολών του Εγινάρδου, του Αλκουίνου και της Εκκλησιαστικής Ιστορίας του Γρηγορίου

Τουρονησίου, αι παράδοξοι θεολογικαί δοξασίαι εκ των συγγραμμάτων των συγχρόνων θεολόγων Αγίου Αγοβάροδου, Ινκμάρου, Ραβάνου και λοιπών· πάσα δε πόλεως, οικοδομήματος, ενδύματος ή φαγητού περιγραφή είναι και εις αυτάς τας ελαχίστας λεπτομερείας ακριβής, ως καταφαίνεται εν μέρει εκ των εν τέλει του πονήματος σημειώσεων, άς ηδυνάμην ευκόλως να πολυπλασιάσω· αλλά πριν η καταστήση τις ογκωδέστερον το διβλίον του, πρέπει πρώτον να γνωρίζη αν θέλει αναγνωσθή ή όχι.

Ταύτα δε πάντα αναφέρω ενταύθα ουχί προς επίδειξιν πολυμαθείας, αλλ' απλώς ίνα δείξω πόσον σέβομαι το κοινόν. Ο δε προς τον αναγνώστην ούτος σεβασμός, όλως πρωτοφανής και ξένος ων παρ' ημίν, δικαιούται, νομίζω, να τύχη της υπό πάντων των εξευγενισμένων ανθρώπων απονεμομένης εις τους ξένους φιλόφρονος υποδοχής.

Αλλ' ο προς το κοινόν σεβασμός, καίπερ ων αρετή αξιοσέβαστος ως οικογενειάρχης περιβεβλημένος εθνοφύλακος στολήν, δεν αρκεί όμως εις τους αναγνώστας, οίτινες πλην τούτου απαιτούσι παρά του συγγραφέως και να μην αποκοιμίζη αυτούς. Επί δε των Ελλήνων τα τυπωμένα φύλλα έχουσι την αυτήν ναρκωτικήν

επιρροήν, ην και του υοσκυάμου τα φύλλα· και διά τούτο ίσως ουδέ να κόψωσιν αυτά τολμώσιν οι πλείστοι, αλλά παρθένα και άθικτα κληροδοτούσιν εις τας επερχομένας γενεάς της φιλολογίας μας τα προϊόντα.

Άγγλος τις συγγραφεύς, ο *Swift* νομίζω, διηγείται ότι οι κάτοικοι, δεν ενθυμούμαι τίνος τόπου, είναι τούτω απαθείς και απρόσεκτοι, ώστε οσάκις αποτείνεται τις προς αυτούς πρέπει να κτυπά εκ διαλειμμάτων την κεφαλήν των διά ξηράς κολοκύνθης, ίνα μη αποκοιμώνται, ενώ ομιλεί. Τοιούτον τι ανθυπνωτικόν φάρμακον εσκέφθην καγώ να μεταχειρισθώ κατά της απαθείας του Έλληνοσ αναγνώστου· εν ελλείψει δε κολοκύνθης επροσπάθησα να εξορκίσω τα χασμήματα καταφεύγων ανά πάσα σελίδα εις απροσδοκήτους παρεκβάσεις, ιδιοτρόπους παρομοιώσεις ή αλλοκότους λέξεων συγκρούσεις· περιβάλλον εκάστην ιδέαν δι' εικόνοσ, ούτωσ ειπείν, ψηλαφητήσ, και αυτά ακόμη τα σοβαρώτερα της θεολογίασ ζητήματα στολίζων διά κροσσίων, θυσάνων και κωδωνίσκων ωσ ποδιάν Ισπανήσ χορευτρίασ.

Ο τρόποσ ούτοσ τού γράφειν, όν εισήγαγεν ο Βύρων παρά τοισ Άγγλοισ, ο *Heine* παρά τοισ Γερμανοίσ και οι *Murger* και *Musset* εις Γαλλίαν, εφευρέθη υπό των

Ιταλών ποιητών της παρακμής, οίτινες απελπισθέντες ν' αναρριχηθώσιν εις τα ύψη, εφ' ών ο Δάντης και ο Πετράρχης είχαν στήσει την σημαίαν των, εξήτησαν άλλην τινά προσιτωτέραν ουχί προς την δόξαν αλλά προς την δημοτικότητα οδόν. Η τοιαύτη φιλολογία ομοιάζει τη αληθεία τας ερωτοτρόπους εκείνας γυναίκας, αίτινες στερούμεναι κάλλους ή αριθμούσαι περισσότερα έτη παρά οδόντας ζητούσι παντοιοτρόπως διά ψιμυθίου, μειδιαμάτων, απατηλών υποσχέσεων και ανοικτών εσθήτων να ελκύσωσιν εν ελλείψει αγνού έρωτος τας επιθυμίας ή την περιέργειαν τουλάχιστον των θεατών.

Την σχολήν ταύτην ούτε να επαινέσω προτίθεμαι ενταύθα ούτε να συστήσω· αλλά διά τοιούτου μόνον άλατος ενόμισα ότι ήτο δυνατόν ν' αρτυθή το δυσπεπτότερον πάντων των βρωμάτων, η μεσοχρόνιος εκκλησιαστική ιστορία. Διάσημος τις μάγειρος, ο Βατέλος νομίζω, εκαυχάτο ότι δύναται να μαγειρεύση τράγον ή και ποντικόν μετά τοσαύτης τέχνης, ώστε να λείψωσιν οι τρώγοντες τα δάκτυλά των· εγώ δε κατόρθωμα θέλω νομίση αν δι' οιουδήποτε αρτύματος ηδυνήθην να καταστήσω ουχί νόστιμον, αλλ' απλώς υποφερτόν καλόγηρον του μεσαιώνος.